
Ante Mateljan

TEOLOŠKA MISAO I ŽIVOT CRKVE U "SLUŽBI BOŽJOJ"
Theological thought and life of Church in 'Divine Service'

UDK: 21 (497.5) "1960/2010"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12/2010

463

Sažetak

U ovom radu autor pruža uvid u dominantne teološke teme u pedeset godina časopisa Služba Božja, te upućuje na njihovo značenje za život Crkve. Rad je podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu objašnjeno je početno liturgijsko-pastoralno usmjerenje časopisa u kontekstu Drugog vatikanskog sabora i poslijesaborske liturgijske obnove. U drugom dijelu, autor analitički prikazuje četiri razdoblja života časopisa, vidljiva u načinu oblikovanja časopisa i u pomicanju teoloških naglasaka od liturgijske na pastoralnu i opće teološku problematiku. U tom središnjem dijelu rada posebno je istaknut doprinos Službe Božje u nastojanjima oko provođenja liturgijske obnove, u brizi oko teološkog produbljenja vjere, u sustavnim pastoralnim poticajima i raznovrsnim inicijativama, kako u liturgijsko-katehetskoj tako i u sakramentalnoj praksi, a što se pokazalo značajnim za život Crkve u Hrvata. U trećem dijelu postavljeno je nekoliko pitanja o teološkoj viziji ove liturgijsko-pastoralne revije i mogućim promjenama koja autor smatra relevantnima za budućnost časopisa.

Ključne riječi: Služba Božja; liturgijska obnova; teologija u Hrvatskoj.

ZA UVOD

Puno slikara na jednom platnu, dugom 50 godina, oslikalo je – svatko na sebi svojstven način – život opće i mjesne Crkve kroz teologiju, obrađivanu na više načina i u mnoštvu tema. Zadaća mi je pokušati barem neke od njih staviti pod zajednički nazivnik.

To nije lako a možda nije ni moguće. Pa ipak ću pokušati, u ovih nekoliko redaka, pružiti natuknice za opis te teološke slike, naslikane u *Službi Božjoj* kroz ovih 50 godina. Zadana mi je tema "Teološka misao i život Crkve u *Službi Božjoj*". Nadam se da će kroz izlaganje teološke misli biti dovoljno osvijetljen i život Crkve u dotičnom razdoblju, jer je teologija, pogotovo usredotočena na liturgiju i pastoral, po svojoj naravi usko vezana uz život Crkve u dotičnom trenutku povijesti.

1. POČETNO USMJERENJE 'SLUŽBE BOŽJE'

Na početku valja reći da je časopis *Služba Božja* pokrenut kao liturgijsko pastoralni list *Interdijecezanskog liturgijskog odbora* (ILO) na razini tadašnje biskupske konferencije i to dvojezično, hrvatski i slovenski. Prvi urednik i duša čitavog poduhvata bio je dr. fra Jure Radić, dok je za slovenski jezik prvi urednik bio dr. Jože Pogačnik, a nakon njega dr. France Rozmann te dr. Marijan Smolik. Ne smije se zaboraviti dvojicu vrsnih poticatelja liturgijske obnove, biskupa M. Pušića i benediktinca o. dr. Martina Kirigina, koji su puno doprinijeli nastanku *Službe Božje*.

Prvi broj pojavio se u jesen 1960. Uvodnu riječ napisao je tadašnji predsjednik ILO, zagrebački nadbiskup dr. Franjo Šeper, a u njoj veli: "*Liturgijski se pokret pokazao kao znak djelovanja Božje Providnosti u današnjici: kao da Duh Sveti prolazi kroz svoju Crkvu da ljude približi tajnama vjere i bogatstvu milosti koje proizlaze iz aktivnog sudjelovanja vjernika u liturgijskom životu (...). U ovo snažno liturgijsko gibanje, koje struji čitavim katoličkim svijetom, uklapa se i ovaj naš skromni časopis koji izdaje Interdijecezanski liturgijski odbor. Časopis nema nikakvih pretenzija nego da nam približi ovo bogatstvo milosti kojemu je vrelo liturgija*".¹

Sam prvi urednik *Službe Božje*, fra Jure Radić, u uvodniku prvom broju 1966. godine, dakle po završetku *Drugog vaticanskog sabora*, pojašnjava: "Ovakav časopis, namijenjen

¹ F. ŠEPER, "Uvodna riječ", *Služba Božja* (dalje: SB) 1 (1960./1961.) 1, str. 1. Usp. i N. RADIĆ, *Dr. fra Jure Radić. Život i djelo* (1920.-1990.), Knjižnica zbornika "Kačić", Split-Makarska 1998., str. 95.-96. Prvih šest brojeva godišta 1960./1961. umnoženo je ciklostilom, a od 1962. SB počinje izlaziti u pravom tisku.

prije svega kleru, trebao bi u ovom razdoblju odigrati posebnu ulogu: doprinijeti poznavanju koncilskih odredaba i istraživanju putova kako da se te odredbe najprikladnije kod nas primijene u život”.² Čini se da upravo tih nekoliko riječi pogađaju u srž svih nastojanja, koja su motivirala nastanak i oblikovanje *Službe Božje*. To u potpunosti mogu razumjeti oni koji su doživjeli i proživjeli vrijeme Sabora i saborskih promjena, promišljanja i zanosa, kao i kasnijih razočaranja i brojnih odustajanja. O tome, međutim, više govori prvo izlaganje ovoga skupa.

Osnovno i bitno liturgijsko usmjerenje *Službe Božje* pokazuje se posve jasno u samom početku. Ilustrativna je izvorna ideja da list slijedi liturgijsku godinu, pa je prvo godišće znakovito po temama: broj 1 je božićni, br. 2 je korizmeni, br. 3. uskrsni, br. 4. je za vrijeme kroz godinu, br. 5. je posvećen liturgiji i pastoralu a br. 6. jeseni crkvene godine: eshatološkom vidu. Budući da će se takva podjela uskoro pokazati u izdavačkoj praksi prezahtjevnom, prešlo se na običniji slijed izlaženja tijekom građanske godine.

Iako je *Služba Božja* u početku zamišljena kao liturgijsko-pastoralni list, dakako da nije mogla biti ograničena na samo liturgijske i pastoralne teme, već radi same činjenice da se one prepliću s brojnim drugima, od biblijske teologije do patristike i crkvene povijesti, od pitanja crkvene umjetnosti i arhitekture do ozbiljnog promišljanja sadržaja vjere Crkve i njenih definiranih izričaja.

U obrazlaganju pojedinih tema i u teološkoj eksplikaciji, na osobit način u prvom razdoblju *Službe Božje*, uz domaće autore nalazimo i prijevode članaka stranih, posebno njemačkih teologa, liturgičara i ekleziologa, koji su utjecali na razvoj teološke misli u vremenu neposredno prije Koncila ili su zauzeti u tumačenju saborskih dokumenata.

2. TEOLOŠKI I EKLEZIJALNI NAGLASC I U ‘SLUŽBI BOŽJOJ’

Slobodni smo podijeliti ovih 50 godina *Službe Božje* u četiri razdoblja, za koje smatram da imaju neke vlastite oznake, te da u teološkom smislu predstavljaju ako ne zaokruženu cjelinu,

² J. RADIC, “Uvodnik”, SB 6 (1966.) 1, str. 1.

onda barem pokazuju tendencije koje se može svesti pod neke zajedničke nazivnike.

2.1. Vrijeme zanosu: 1960.-1973.

Prvo razdoblje života *Službe Božje* slobodno možemo nazvati *vrijeme zanosu* iz više razloga. Radi se o općem zanosu liturgijskom i pastoralnom obnovom u Crkvi, ali i o osobnom zanosu glavnih aktera života lista/revije. Tom je zanosu glavni pečat udario prvi urednik dr. fra Jure Radić, koji je sam u *Službi Božjoj* napisao oko stotinjak članaka. Uz spomenuto prvo godišće, intonirano liturgijskom godinom, od početka je vidljiva praktična nakana lista, što pokazuje uzvik fra Jure u uvodniku broja 4/1962: *Na posao, braćo!*³ Mons. Mate Garković ističe brzu prihvaćenost lista i potrebu da ga primaju svi župni uredi, kako bi sudjelovali u liturgijskoj obnovi.⁴ List donosi poslanice, nagovore, poticaje za liturgiju sakramenata i katehizaciju, te odgovore na liturgijska pitanja.

Kroz 1962. i 1963. godinu Interdijecezanski liturgijski odbor uz *Službu Božju* izdaje i prilog *Molite braćo*, kao "liturgijski list za vjernike". Taj prilog predstavlja velik pastoralni iskorak prema liturgijskoj obnovi u punom smislu. Naime, tu su tiskani liturgijski tekstovi, te nepromjenjivi i promjenjivi dijelovi mise. Ovaj prilog-list nikako se ne može niti smije odvajati od *Službe Božje*. Nije mi poznato koliko je istražen, ali je to vrlo zanimljiv i kvalitetan materijal za pomoć da se, uz dostupan liturgijski tekst, brojne liturgijske, sakramentološke i ekumenske teme izlože na jednostavan, dostupan i blizak način. Posebno se to tiče tumačenja naravi i smisla liturgijske obnove koju je potaknuo Drugi vatikanski sabor.

Budući da nam nije moguće zalaziti u detalje ovdje spomenimo samo neke važne značajke i poneki tekst iz ovoga razdoblja. Treće godišće (1963.) uglavnom obrađuje teme iz liturgije, liturgijske obnove te homiletike i praktičnih pastoralnih pitanja. Jasno dominiraju živa očekivanja odluka Drugog vatikanskog sabora, što urednik spominje i na početku 1964. godine. U tom su godištu vrlo zanimljivi i aktualni tekstovi o. Martina Kirigina

³ J. RADIĆ, "Na posao, braćo!", SB 2 (1962.), 4, str. 161.

⁴ M. GARKOVIĆ, "Korak naprijed", SB 2 (1962.), 1, str. 1.

i sakramentalnosti sv. reda episkopata⁵ (tema kojom će se u svojim saborskim interventima baviti biskup F. Franić),⁶ te fra Jure Radića o obnovi đakonata.⁷ Istom tematikom M. Kirigin će se baviti i 1966. godine,⁸ kada nalazimo i komentar saborskih dekreta o ekumenizmu i nekršćanskim religijama.⁹

Možda je pretenciozno izvlačiti samo jednu ili tek nekoliko tema iz konteksta vremena i tako ograničavati očitu teološku širinu časopisa, ali ako bismo morali izvući zajednički nazivnik za ovo razdoblje života *Službe Božje*, onda bi on sigurno bio: *Liturgija i svećenik, u svjetlu Drugog vatikanskog sabora!* Tema svećenika, njegova identiteta i službe nakon sabora obrađena je s više gledišta.¹⁰ Ovdje se mogu ubrojiti i tema duhovnih zvanja,¹¹ kao i prijevodi dokumenata *Ministeria quaedam*¹² o obnovi crkvenih službi, te *Ad pascendum*¹³ o đakonatu.

Ne možemo, u ovom razdoblju, zaobići još neke značajne detalje. Tu je ponajprije polemika oko tumačenja enciklike *Humanae vitae*, između dr. Štefana Steinera, dr. fra Karla Nole, te uz intervente nadbiskupa Maksimilijana Držečnika i nadbiskupa Frane Franića,¹⁴ koja zavrjeđuje brižljivo čitanje i pažljivo razumijevanje. Također treba istaknuti osobitosti broja 3/1972., u kojemu don Frane Mihanović monografski prikazuje

⁵ Usp. M. KIRIGIN, "Biskup – veliki svećenik biskupije", SB 4 (1964.) 1, str. 7.-15.

⁶ Usp. D. MORO, "Prinos mons. Frane Franića u pripremi dogmatskih konstitucija *Lumen gentium* i *Dei Verbum*", *Crkva u svijetu* 44 (2009.), 2, str. 146.-166.

⁷ J. RADIĆ, "Zanemareni sakrament", SB 4 (1964.) 1, str. 15.-22.

⁸ Usp. M. KIRIGIN, "Uz saborski dekret o ekumenizmu", SB 6 (1966.) 2, str. 81.-89; br. 4, str. 241.-249.

⁹ Usp. F. CAREV, "Odnos Crkve prema nekršćanskim religijama", SB 6 (1966.) 4, str. 250.-260.

¹⁰ Npr. br. 2, 3 i 4 /1966; br. 6/1969; zatim brojni članci Čedomila Čekade; H. VAN DIJK, "Auktoritet biskupa u pogibli" (o aktualnom stanju u Nizozemskoj) SB 11 (1971.) 2, str. 87.-89.; M. ZOVKIC, "Novi lik svećenika", SB 11 (1971.), 3 145.-179.

¹¹ "Zaključci prvog međunarodnog kongresa za crkvena zvanja u modernom svijetu", SB 12 (1972.) 2, str. 65.-101.

¹² PAVAO VI, "Apostolsko pismo *Ministeria quaedam*", SB 13 (1973.) 1, str. 62.-66.

¹³ PAVAO VI, "Apostolsko pismo *Ad pascendum*", SB 13 (1973.) 1, str. 66.-72.

¹⁴ Usp. Š. STEINER, "Ne na umanjenje nego na uzveličanje snage i životnosti papine enciklike 'Humanae vitae'", SB 11 (1971.), 5-6, str. 329.-353.; K. NOLA, "Doktrinalna komisija Biskupske konferencije Jugoslavije i 'Humanae vitae'", SB 12 (1972.) 2, str. 125.-130.; te prepiska Š. Steinera, J. Kuničića i J. Jenka u br. 4-6/1972.

naše crkveno graditeljstvo nakon Drugog svjetskog rata,¹⁵ kao i broja 1/1972., koji sadrži ima vrijedan glazbeni dodatak uz devetnicu Božiću.¹⁶

Koliko god to prvo razdoblje života *Službe Božje* bilo obilježeno teškoćama, ipak možemo slobodno reći da je ovaj period bio njezino zlatno razdoblje. U njemu dominira duh izražen riječima fra Jure Radića: "Pozivam i molim suradnike 'Službe Božje' da proučavaju Božju objavu i Božji zakon i da ih pod vodstvom Crkve primjenjuju na prilike našega vremena".¹⁷ Jednako pogađaju i riječi napisane u uvodniku broja 1/1974.: "*Služba Božja* je u prvim godištimama smatrana najprogresivnijim listom kod nas. Radi toga je bila optuživana nekoliko puta i kod najviših crkvenih foruma. U zadnjim godištimama bilo je dosta prigovora da je mnogo konzervativna i da sporo ide naprijed. Čini se da je spontanost glavna karakteristika svega dosadašnjeg pisanja *Službe Božje*. Samo za nekoliko članaka uredništvo je molilo pisce da ih napišu, a sve je ostalo napisano spontano. U jednom dopisu izražena je konstatacija: 'Vaš je list jedna posve neinstrumentalizirana tribina u ovoj veoma instrumentaliziranoj i manipuliranoj crkvenoj obnovi u Hrvatskoj'."¹⁸

2.2. Vrijeme promišljanja: 1974.-1985.

Drugo razdoblje započinje promjenom urednika, nakon što se fra Jure povukao s te službe. Urednik postaje dr. fra Šimun Šipić, koji će na tom poslu ostati preko osam godina. Kad je izabran za provincijala, *Služba Božja* od broja 3-4/1982. ima novog urednika. Za kratko vrijeme to je bio fra Marko Babić, potom dr. fra Vice Kapitanović, da bi je 1986. godine ponovo preuzeo fra Marko Babić.¹⁹

Na početku svog uredničkog rada fra Šimun Šipić ističe: "Novo uredništvo želi nastaviti prvotnu zamisao *Službe Božje* i tako doprinijeti svoj udio liturgijsko-pastoralnoj obnovi kod nas. Radi se, dakle, ne samo o doprinosu na liturgijskom, nego i na

¹⁵ F. MIHANOVIĆ, "Naše poslijeratno crkveno graditeljstvo (1945.-1971.)", SB 12 (1972.), 3, str. 147.-213.

¹⁶ "Devetnica Božiću", SB 12 (1971.) 1, str. 3.-24.

¹⁷ J. RADIĆ, "Služba Božja i Koncil (uz 10-godišnjicu)", SB 10 (1970.) 6, str. 300.

¹⁸ UREDNIŠTVO, "Predah na putu 'Službe Božje'", SB 14 (1974.) 1, str. 2.

¹⁹ Usp. "Kronološka tablica časopisa", SB 50 (2010.) 4, str. 7.

opće-pastoralnom području”.²⁰ Za to traži suradnju i pomoć, te otvorenost crkvenih institucija kako bi *Služba Božja* mogla postati sredstvo priopćavanja onoga što ima opći karakter i moglo bi biti od koristi drugima. Kao *revija* (a ne više *list*), “*Služba Božja* ne želi biti prostor obračunavanja bilo s kime, niti sredstvo napadanja na bilo koga”,²¹ nego izbjegavajući pretjeranosti želi biti sredstvo izgradnje pod vodstvom crkvenog učiteljstva.

Ovo razdoblje, uz vrijedne radove s područja liturgijske obnove (J. Radić, B. Škunca, V. Devetak), biblijske (A. Škrinjar, A. Rebić), pastoralne (Ž. Bezić) i moralne teologije (Š. Šipić), svakako označavaju *tematski brojevi*. Većina ih je povezana uz održavanje nadbiskupijskih ili metropolitanskih teološko-pastoralnih tečaja za svećenike, a neki su nastali inicijativom urednika, odnosno kao odgovor na uočene potrebe. Nabrojiti ćemo ih budući da, po našoj prosudbi, pripadaju najkorisnijem dijelu teoloških radova u Hrvatskoj u tom vremenu.

Služba Božja u brojevima 4/1975. i 1/1976. donosi osam radova posvećenih temi *Red pokore – sakrament pomirenja*. “Razlog je tomu ne samo novi *Red pokore*, nego i provincijalni teološko-pastoralni tečaj koji je održan u Makarskoj od 9. do 12. rujna 1975. i na kojemu se ovaj sakrament promatrao iz raznih vidova”.²² Ti su nam brojevi ogledalo kako su se organizirali skupovi o značajnim teološkim temama koje imaju praktičnu važnost. Sakrament pokore i pomirenja obrađen je pod biblijskim (Lj. Rupčić), povijesnim (P. Žmire, K. Jurišić) ekleziološkim (A. Meyer), moralnim (Š. Šipić), liturgijskim (B. Škunca), psihološkim (A. Trstenjak, u dva nastavka) i pastoralnim vidom (G. Griesl), te su dodane korisne upute i sugestije (npr. o ispovjedaonici). U ovom kontekstu valja spomenuti i prijevod teksta iz liturgijskog časopisa *Notitiae*, o “Pomirenju s Ocem po Kristu u Crkvi”.²³ Radi se o tekstu za 26. talijanski nacionalni liturgijski tjedan u Firenzi, u kojem se naglašava povezanost evangelizacije i sakramenta pokore.²⁴

Brojevi 3 i 4/1977. posvećeni su temi: *Sakramenti kršćanske inicijacije*. U broju 3/1977. nalazimo tri članka o krštenju (M.

²⁰ UREDNIŠTVO, “Predah na putu ‘Službe Božje’”, SB 14 (1974.) 1, str. 2.

²¹ UREDNIŠTVO, “Predah na putu ‘Službe Božje’”, SB 14 (1974.) 1, str. 3.

²² RIJEČ UREDNIŠTVA, SB 15 (1975.) 4, str. 253.

²³ Usp. *Notitiae* 108-109 (1975.), 220.-222.

²⁴ Usp. “Željasetvog Ocasobzirom nasakramentpokore”, SB 15 (1975.) 4, str. 258.-260.

Mandac; a. Skračić; A. Bavčević); dva odlična članka o potvrdi (N. Bulat i M. Škarica)²⁵ i jedan o inicijaciji odraslih (Ž. Bezić). U sljedećem broju slijedi nastavak izlaganja o euharistiji s četiri rada: *Dogmatsko pastoralni pogled na misu* (D. Budrović), *Misa: blagovanje ili žrtva?* (R. Beneleux), *Posebna pitanja o štovanju euharistije danas* (S. Lasić) i *Euharistijski odgoj vjernika* (B. Medvid). Ovdje možemo odmah spomenuti i brojeve 3 i 4/1980., koji su također posvećeni ponajviše euharistiji. U prvom su obrađuje tema: *Euharistiji u svjetlu kontekstualne teologije* (A. Kusić), *Euharistijski odgoj vjernika* (Ž. Bezić) i *Modeli euharistijskog slavlja za župnu zajednicu* (S. Bezić). U drugom su dva opširna rada: *Euharistija – žrtva Božjeg naroda* (B. Ravbar) i *Euharistija, gozba kršćanske zajednice* (V. Tadić).

Već krajem sedamdesetih naići ćemo na početak niza članaka dr. Vojka Devetaka o liturgiji, pod zajedničkim nazivnikom "Sveti susret". Taj niz započinje uvodom *Opći pogled na liturgiju kao mjesto susreta s Bogom*, a nastavit će se kroz više godina (mjesto svetog susreta, I., II., III., pribor za sveti susret, liturgijsko ruho, liturgijska glazba, ruho, umjetnost, obredi). U ovim tekstovima, bitni elementi liturgijske obnove predstavljeni su na vrlo suvremen način. Bez velikog citiranja prepoznatljiv je, u dogmatskom smislu, utjecaj teološke misli Karla Rahnera i Edwarda Schillebeeckxa, kao i impostacije teologije sakramenata u tada suvremenim teološkim kompendijima, poput *Mysterium salutis* (R. Schulte). Svoju središnju misao Devetak izlaže sljedećim riječima: "Liturgija je, dakle, čin Boga i čin čovjeka; dijalog Boga i čovjeka; susret Boga i njegova puka. Taj dvostruki aspekt, kojeg inače pretpostavlja svaki susret, nalazimo u svim sektorima liturgije, jedan s drugim nerazrješivo se isprepliću i zajedno ostvaruju u svakom liturgijskom činu".²⁶

Brojevi 3i 4/1979. posvećeni su ponajprije *Pastoralu bolesnika*. Urednik piše u broju 4: "U rubrici *Bolesnici* donosimo preostala predavanja koja su održana na teološko pastoralnom tečaju za svećenike u Splitu od 25. do 27. lipnja ove godine".²⁷

²⁵ Radi se o radovima koji izlažu aktualnu teološku i liturgijsku raspravu o mjestu potvrde među sakramentima inicijacije, te dobi podjeljivanja. Usp. N. BULAT, "Suvremena teološka problematika sakramenta potvrde", SB 17 (1977.), 3, str. 213.-225; M. ŠKARICA, "Pastoralno-liturgijski vid sakramenta potvrde", SB 17 (1977.) 3, str. 226.-237.

²⁶ V. DEVETAK, "Opći pogled na liturgiju kao susret s Bogom", SB 18 (1978.) 3, 229.

²⁷ "Riječ uredništva", SB 19 (1979.), 4, str. 285.

U broju 3/1979. nalazimo radove o sakramentu bolesničkog pomazanja pod biblijskim (M. Barišić), liturgijskim (V. Devetak) i pastoralnim vidom (S. Jerčić). U sljedećem broju tema je okrenuta konkretnim pitanjima bolesti i starosti (M. Suić), odnosu prema psihičkim bolesnicima (V. Luković); bolesnikovoj obitelji (T. Lučić); umirućima (A. Prebeg) i kršćanskom sprovodu (F. Šimat). Evo, u tom kontekstu, zaključka tadašnje voditeljice splitskog nadbiskupijskog Caritasa, gospođe Vinke Luković: "Cijelo naše nastojanje i djelovanje među bolesnicima bilo koje vrste trebalo bi imati za cilj da bolesnik uvidi smisao svoga života, da dobije snagu na svome životnom putu i da on izvrši svoju otkupiteljsku misiju za sebe i za druge. To ćemo postići ako uspijemo bolesnika usko povezati s Kristom i njegovom patnjom".²⁸

Istom nizu pripada i broj 3/1983. koji donosi radove studijskog skupa za svećenike, održanog u lipnju 1983. u Makarskoj, pod nazivom *Služba i život prezbitera u Crkvi*. Fra Frane Carev piše "O svećenikovom služenju prema Novom zavjetu", a fra Jure Radić "O svećenikovu služenju u svijetlu novijih crkvenih dokumenata". Zatim se obrađuju različiti vidovi svećeničkog identiteta, kao što je pitanje karaktera ministerijalnoga svećeništva (S. Čovo), te svećeničko služenje pod različitim vidovima: u sakramentu pomirenja (L. Tomašević), u službi oltara (M. Babić), u današnjem društvu (B. Norac-Kljajo), među mladima (M. Klarić), u liturgijskoj glazbi (A. K. Samardžić) i kulturi (M. Šetka). Ovaj broj, s detaljnom obradom teme u liturgijsko-pastoralnom kontekstu, jako bi dobro došao kao radni materijal za razmišljanje i praktične poticaje u godini posvećenoj svećenicima, pa i duhovnim zvanjima.

Koliko je recepcija Drugog vatikanskog sabora i danas aktualna, govore nam rečenice fra Jure Radića: "Po završetku 3. zasjedanja II. vatikanskog sabora, sutradan nego li je promulgirana konstitucija *Lumen gentium*, vraćao sam se iz Rima zajedno s nadbiskupom Jožom Pogačnikom. Bili smo sami u kupeu, pa smo na miru mogli nekoliko sati raspravljati o odnosu klera prema koncilskim novostima. On je svoje gledište približno ovako zaključio: 'Novo vino koncilskih ideja salijeva se u stare mjevove svećeničkih glava. Vino progriza mjevove, pa

²⁸ V. LUKOVIĆ, "Bolesnici s psihičkog stajališta i kršćanski odnos prema njima", SB 19 (1979.) 4, str. 323.

šiklja na sve četiri strane'. (I zaključuje:) Nije dovoljno promijeniti samo neki obred ili tekst. Treba nova glava, nova pamet, novo srce".²⁹

Broj 3/1985. određen je biskupskom sinodom o provedbi liturgijske reforme sakramenta pokore, odnosno postsinodalnom apostolskom pobudnicom *Pomirenje i pokora (Recontiliatio et poenitentia)*. Stjepan Čovo i Franjo Carev obradili su sam dokument te predočili njegovo biblijsko utemeljenje. To ujedno ukazuje da *Služba Božja* pažljivo prati ono što se događa u Crkvi. U svojem tekstu S. Čovo veli: "Nismo se ograničili na komentar apostolske pobudnice nego smo radije imali na pameti bogatstvo koje ona u sebi krije i njega smo htjeli iznijeti kako s doktrinarnoga tako i s pastoralnog gledišta".³⁰ Za onoga tko se bavi teologijom i liturgijom sakramenata, spomenuti tematski brojevi *Službe Božje* doista su posebno zanimljivi i vrijedni, s jedne strane zbog nastojanja da se teme zahvate što je moguće šire i interdisciplinarno, a s druge strane jer pružaju mnogo vrijednih liturgijskih i praktičnih promišljanja, koja su i danas korisna. U tom vremenu očit je trud urednika da na neki način kanalizira radove svojih suradnika, te sposobnost da se usredotoči ne na ono što izaziva polemiku i opiranje, nego na ono što može i treba poslužiti kao poticaj i pomoć za izgradnju.

U ovom periodu posebnu vrijednost imaju radovi Anđelka Badurine o "Razvoju sakralnog prostora" u nastavcima kroz 1982. godinu, koji će se nastaviti u još četiri rada kroz 1984. godinu, te radovi o crkvenoj arhitekturi kroz 1986. godinu.³¹ Valja spomenuti i vrsni niz od pet tekstova o. Predraga Belića o "Kultu Bogorodice u bizantskom obredu", kroz 1982., 1984. i 1985. godinu. Ne smijemo, dakako izostaviti ni bibliografiju prvih dvadeset godišta *Službe Božje*.³²

Ako ćemo reći da je prvo razdoblje *Službe Božje*, poradi okolnosti crkvenih zbivanja i vremena općih previranja, na svoj način osobito i neponovljivo, te da je doista u radnoj energiji i zanosu prvog urednika našlo prikladan odraz, drugo razdoblje

²⁹ J. RADIĆ, "Svećenikovo služenje u svjetlu novijih crkvenih dokumenata", SB 23 (1983.) 3, 197.

³⁰ S. ČOVO, "Apostolska pobudnica *Pomirenje i pokora*", SB 25 (1985.) 3, str. 193.

³¹ Ti radovi tvore prvi dio značajnog djela: A. BADURINA - B. ŠKUNCA - F. ŠKUNCA, *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas*, Zagreb, 1987.

³² Usp. "Bibliografija", SB 21 (1981) 2-3, str. 186.-268. Bibliografiju je uredio Janko N. IVANOVIĆ i ima 1272 jedinice.

odiše smirenim teološkim traženjima te promišljenošću u oblikovanju cjelina unutar kojih pojedine teme, čak ako i nisu specijalistički obrađene, imaju prikladno mjesto i dodaju nužan kamenčić u mozaiku koji je uvijek teološki ispravan, crkveno osjetljiv i praktično primjenjiv. A tu, u velikoj mjeri očit je i prst urednika, fra Šimuna Šipića.

2.3. Vrijeme staloženosti: 1986.-2002.

Treće razdoblje *Službe Božje* mogli bismo nazvati i *vrijeme staloženosti*, kako zbog stila kojim je novi urednik mr. fra Marko Babić ravnao revijom, tako i zbog ozračja što ga je sama revija nastojala širiti. Fra Marko je *Službu Božju* već prije nakratko uređivao, ali je 1986. za trajno preuzeo uredništvo i na toj će službi ostati sve do 2002. godine. Iako se u ovom razdoblju, polovicom 1999. godine, zbila značajna prekretnica u životu revije, kad je po osnutku Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu *Služba Božja* priključena toj novoj znanstveno-nastavnoj instituciji, urednik je još jedno vrijeme ostao isti, pa u samoj strukturi časopisa nije bilo osobitih promjena. Tako u uvodniku u br. 1/1999. urednik piše: “Dosadašnja su uredništva i glavni urednici nastojali sadržaj i način obrade pojedinih priloga usmjeriti prvenstveno pastoralnim radnicima. U tom je smislu redovito pravljen kolaž teorije i prakse s većim naglaskom na praktičnim prilozima ali ne zanemarujući ni one teoretske naravi. Koliko je to uspjelo, mogu reći čitatelji. I u ovom smo višebroju nastojali biti vjerni takvom opredjeljenju”.³³

Kao prva važna značajka ovog razdoblja može se navesti u prvom redu oslanjanje na profesore Franjevačke visoke bogoslovije u Makarskoj, tako da se u sklopu rubrike “Članci i rasprave” nalaze patristički radovi dr. fra Marijana Mandaca, biblijski radovi dr. fra Marijana Vugdelije (primjerice niz tekstova o *Očenašu* i niz o *Dekalogu*, koje će kasnije autor razviti u monografije³⁴), moralno-teološki radovi dr. fra Luke Tomaševića, ekleziološki članci dr. fra Dušana More, te brojni kanonistički radovi dr. fra Jure Brkana. Uz njih nalazimo i eminentna imena

³³ “Riječ uredništva”, SB 39 (1999.), 2-3-4, str. 105.

³⁴ M. VUGDELJA, *Božje zapovijedi: putokaz autentičnog življenja i danas?*, Zagreb, 1989.; Isti, *Očenaš - Molitva Gospodnja (Mt 6,9-13). Egzegetsko-teološka obrada*, Split, 2007.

hrvatske teološke scene, na primjer Špira Marasovića, Alda Starića, Albina Škrinjara, Živana Bezića i brojnih drugih.

Druga značajka je nastavak niza o liturgiji kao svetom znaku, i to u zasebnoj rubrici.³⁵ O liturgiji sakramenata niz članaka piše dr. Vojko Devetak, a o euharistiji pišu fra Petar Bašić, fra Franjo Carev i o. Martin Kirigin. Tu su i dalje tekstovi o odnosu liturgije i umjetnosti Anđelka Badurine, Florijana Škunce i drugih autora, kao i prijevodi nekih tekstova s područja liturgike, homiletike i liturgijske prakse, te tumačenje kraćih odlomaka Svetog pisma.

474

Treća značajka je dosljednost u oblikovanju same strukture časopisa, koji tako ostaje prepoznatljiv. U prvom dijelu su "članci i rasprave", u drugom dijelu je "liturgija - sveti susret", a u trećem se dopunjuju ili koji put izmjenjuju "liturgija i umjetnost" s "praktičnim pitanjima". Povremeno su dodani i prigodni "prikazi i osvrti".³⁶ Ova struktura je značajna jer omogućava dobru preglednost i jasnoću o vrsti i usmjerenju pojedinih tekstova. Ipak, tu se krije i zamka, budući da se u prvom dijelu ponekad pojavljuju tekstovi koji zapravo nemaju velike povezanosti sa samim temeljnim određenjem *Službe Božje* kao "liturgijsko-pastoralne revije". Tu mislim na prvom mjestu na članke iz povijesti Josipa Franulića i Joška Kovačića, koji su vrijedni³⁷ ali ne i relevantni za ovakvu reviju.

Kroz osamdesete godine *Služba Božja* se svrstava u red onih teoloških časopisa u Hrvatskoj koji, redovitim izlaženjem i poradi određene pastoralno-liturgijske, to jest praktične koristi, imaju redovite čitatelje i ostavljaju dojam ozbiljnosti, reda i brižljivosti urednika te jasne kompetencije suradnika. Međutim, polako se gubi onaj impuls posebnosti i određene provokativnosti, kojom je *Služba Božja* žarila u početku. Sigurno je da razlozi za takav razvoj ne leže na uredniku, nego s jedne strane na promjeni stanja u Crkvi i teologiji, koje je nakon burnih godina promjena i unutrašnjih polemika zašlo u mirnije vode, ali s druge strane i na činjenici nedostatka originalnih teoloških mislioca i kritičkih

³⁵ Rubrika "Liturgija – sveti susret" najčešće će imati prvo mjesto u pojedinom broju, ili će se izmjenjivati s rubrikom "Članci i rasprave" u koju ulaze raznovrsne, ali uvijek teološki temeljito obrađene teme.

³⁶ Za strukturu revije usp. "Kronološki pregled članaka" u: *Bibliografija SB 50* (2010.) 4, str. 99.-254.

³⁷ U njihovim se radovima uglavnom obrađuju povijesne teme, mjesta i značajne osobe otoka Hvara.

radova. Kao da je nadolazeća generacija teologa previše toga prihvatila “zdravo za gotovo” i prepustila se širokoj struji koja ne postavlja ni previše pitanja ni previše zahtijeva.

Ipak, treba istaknuti neke dobre primjere, kao što je broj 3/2001. Urednik piše: “Ovaj broj našega liturgijsko-pastoralnoga časopisa po sadržaju odstupa od ustaljene sheme... Prilozi su, naime, samo o jednoj temi: crkveno graditeljstvo. U stvari su to predavanja i priopćenja iznesena na međunarodnom znanstvenom savjetovanju održanom u Zagrebu 27. i 28. svibnja 1999. pod punim naslovom: ‘U traženju autentičnog govora crkvenog graditeljstva. Teološki, arhitektonski i likovni govor o crkvi-građevini’. Skup je organizirao Hrvatski liturgijski institut iz Zadra”.³⁸ Iako nisu prikupljeni svi radovi sa toga skupa, ipak i ono što je doneseno iz pera Ivana Šaška, Tomislava Premerla, Florijana Škunce, Michaela Pochet-a, Davorina Tušeka, Giancarla Castaldija, Jože Marinka i Leona Debeveca, Jeana Cossea i Bernardina Škunce mnogostruko i interdisciplinarno osvjetljava vrlo intrigantnu, aktualnu i na svoj način i danas jako problematičnu temu.

Spomenimo i to da je, kao prilog 31. godištu, 1991. godine objavljena *Bibliografija* trećeg desetljeća *Službe Božje*,³⁹ koja se nastavlja na prethodnu (1960.-1980.), te da broj 1/1998. donosi vrlo vrijedan glazbeni prilog: notni zapis *Muke po Ivanu*, čemu će u br. 1/1999. slijediti *Muka po Mateju*, u br. 1/2000. *Muka po Marku*, a u 1/2001. i *Muka po Luki*.⁴⁰

2.4. Vrijeme traženja: 2003.-2010.

Posljednje razdoblje života *Službe Božje*, koliko god to čudno zvučalo, mogli bismo označiti kao *vrijeme traženja*. Činjenica je da koji put tražeći zapravo nismo baš sigurni što tražimo, pa se iznenadimo kad nađemo! Tako i *Služba Božja* u ovom vremenu traži, možda čak i pomalo nasumce, ali je zato iskreno otvorena mogućim novostima. Prvi broj 2003. godine uredio je dr. fra Ante Čovo, nakon čega će uredničku palicu preuzeti dr.

³⁸ “Riječ uredništva”, SB 41 (2001.) 3, str. 173.

³⁹ M. BABIĆ – F. DOLJANIN, “Bibliografija radova objavljenih u časopisu ‘Služba Božja’ od 1981. do 1991.”, SB 31 (1991.) 4, str. 301.-364.

⁴⁰ “Pjevana Muka po Ivanu”, SB 38 (1998.) 1, str. 89.-116.; “Pjevana Muka po Mateju”, SB 39 (1999.) 1, str. 57.-96.; “Pjevana Muka po Marku” SB 40 (2000.) 1, str. 113.-141.; “Pjevana Muka po Luki”, SB 41 (2001.) 1, str. 49.-80.

fra Anđelko Domazet. Svaka promjena urednika, iako nužno ne znači korjenitu promjenu, ipak ostavlja određeni trag. Taj je trag često dobro prepoznatljiv u vanjskom oblikovanju revije.

Svaka intervencija u izgled ogledalo je razmišljanja, idejnih strujanja i tendencija koje se žele naglasiti. Dok je u početku izgled *Službe Božje* bio posve tipičan za teološke časopise toga vremena (okvir s vinjetama), od 1965. do 1973. godine oblikovanje je povjereno akademskom slikaru Mladenu Veži, koji se potrudio kroz raznovrsnost liturgijskih i sakramentalnih simbola pružati dosljedno prepoznatljiv ali također i stalno novi izgled revije. Za to je bio potreban velik trud, koji se očito nije štedio. Od 1974. do 1983. oblikovanje je povjereno Ivanu Tomiću, koji je *Službu Božju* uobličio na moderan, stilski jednostavan i vrlo pregledan način, ali bez naročitih teoloških osobitosti. U tom se je vremenu *Služba Božja* i u izgledu prilagodila ostalim revijama.

Od 1984. do 2003. godine izgledu *Službe Božje* daje pečat uradak akademskog slikara fra Ante Branka Periša koji, u svojem prepoznatljivom stilu, dvjema linijama koje sugeriraju s jedne strane franjevački pas a s druge strane dvije dimenzije: prostor i vrijeme, vertikalna i horizontalna, vječnost i protežnost. Njima oblikuje ideju susreta neba i zemlje iz čega se rađa križ koji je ujedno znak našega spasenja. Zanimljiva je misao da se vertikalna spušta zamalo pa do samoga donjeg ruba gdje susreće horizontalnu, što sugerira da se taj susret događa najprije kroz Božji dolazak k nama, koji nas tako osposobljava da postanemo dionici milosti kao dara odozgo.

Od 2004. izgled i oblikovanje potpisuje prof. Tomislav Lerotić. Časopis odjednom postaje veoma moderan ali, usuđujemo se reći, bez teološke vlastitosti. Osim pokušaja da se dosegne čistoća boje i ostavi dojam prostora, te sitnog i jedva vidljivog znaka križa upletenog u simbol knjige, nema kršćanske simbolike koja bi zainteresirala mogućeg čitatelja, a u oči upada i teško čitljiv slog naslova članaka na koricama.

Ovaj kratki pogled na vizualno oblikovanje *Službe Božje* ističemo zbog dva razloga, odnosno pitanja. Prvi je činjenica da je, u usporedbi s drugim časopisima u nas, *Služba Božja* imala, posebno u prva dva desetljeća, vrlo značajnu ulogu i prepoznatljivo mjesto u teološkom i liturgijsko-pastoralnom životu Crkve, te se nije trebala stidjeti bilo kojeg liturgijsko-pastoralnog časopisa koji se tiska na takozvanim velikim jezicima. Pitanje glasi: Je li moguće da *Služba Božja* danas, u

izmijenjenim crkvenim i društvenim okolnostima, opet postane jednako crkveno značajna, teološki izazovna, liturgijski poticajna i pastoralno korisna – kao u početcima svoga života?

Drugi je razlog poticaj na razmišljanje. Lijepo je slaviti 50. obljetnicu *Službe Božje*, ali to slavlje treba biti okrenuto budućnosti. Nadamo se da će sadašnji urednik⁴¹ predočiti koje su, prema njegovu mišljenju, *perspektive Službe Božje kao teološkog časopisa*. Bez toga ovaj skup završit ćemo slavljenički, vjerojatno sa zakuskom i dobrim željama, ali bez nužne jasnoće o budućnosti samoga časopisa.

Sigurno je da će *Služba Božja* nastaviti svoj život kao fakultetska stručna revija, u kojoj će osim nekoliko teoloških zanesenjaka (na primjer poput prof. M. Mandaca), objavljujati ponajviše profesori Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, ali i oni kojima trebaju radovi objavljeni u kvalificiranim časopisima.⁴² U posljednjih desetak godina ta se tendencija jasno prepoznaje, s tim da se možda baš iz te potrebe, pomalo uključuju i profesori s drugih, necrkvenih učilišta. Poradi raznorodnosti profila pojedinih autora, za sadašnji trenutak života *Službe Božje* vrlo je teško naći neki zajednički nazivnik, pa je zadaća prezentirati *teološku misao u Službi Božjoj* u ovom razdoblju doista «nemoguća misija», odnosno može se reći da tu ima mjesta za sve vrste teoloških i sličnih članaka.

Ne želeći umanjivati vrijednost i korist *Službe Božje* u sadašnjem trenutku, smatramo da je nužno nanovo duboko promisliti implikacije njezinog podnaslova: *liturgijsko-pastoralna revija*. Kao mogući izlaz iz nejasnog stanja (u kojem su velikim dijelom i svi drugi teološki časopisi u Hrvatskoj) vidimo u nastojanju da se okrene tematski uređenim brojevima, odnosno da se ne objavljuje sve što se ponudi, pa ma što bilo, nego da se oblikuju tematske cjeline i nalaze autori koji će ih obrađivati. Onda će se moći ponuditi nešto novo, sustavno, konkretno i praktično korisno za život vjere.

⁴¹ Predviđeno je da slijedi izlaganje Anđelka Domazeta, "Pozicioniranje *Službe Božje* u crkvenoj periodici".

⁴² *Služba Božja* je kategorizirana kao časopis A2, što je vrlo značajno mjesto za objavljivanje radova za napredovanje u znanstvenim zvanjima.

3. BUDUĆNOST 'SLUŽBE BOŽJE'

Već smo postavili nekoliko pitanja o budućnosti *Službe Božje*, ali se na njima ne bismo smjeli zaustaviti. Svjesni promjena koje su se dogodile u Crkvi i svijetu u posljednjim desetljećima XX. stoljeća, kao i na početku trećeg tisućljeća, upitati nam se je kako je moguće odgovoriti takvim izazovima. Papa Benedikt XVI. naumio je za svjetski susret mladih u Madridu, u kolovozu 2011., dati mladima u ruke knjigu *Mladenačkog katekizma*, s tekstom prilagođenom mladima.⁴³ Taj naum polazi od pretpostavke da mladi traže Boga i zajedništvo Crkve, te im treba pokazati put i povesti ih na prikladan način. Ako ćemo ostati na tragu ovog razmišljanja, moramo reći da ne samo mladi, nego svi ljudi traže smisao, ljubav, život, sreću, jednostavno rečeno traže Boga. Liturgija je, kao "sveti susret", jedan od putova k Bogu.

Danas nije ništa manja potreba za autentičnim teološkim, te praktičnim liturgijskim i pastoralnim promišljanjima nego li je to bilo prije trideset ili četrdeset godina. Međutim, da bi ona zaista polučila željeni učinak nužno je naći prikladan način na koji će se predstaviti prave teme. To pak može učiniti, promisliti i povezati samo onaj tko je duboko upućen u liturgijsko-pastoralnu problematiku, te gori živim zanosom, poput prvog urednika *Službe Božje*, dr. fra Jure Radića.

Svakako je vrijedno napomenuti da je u posljednjem desetljeću ostvaren značajan pomak u pristupu radovima objavljenim u *Službi Božjoj*. Kroz digitalizaciju proteklih godišta i njihovo stavljanje na znanstveni internetski portal HRČAK, svima je olakšan pristup prije objavljenim radovima u *Službi Božjoj*. Uz to uređena je i neposredna dostupnost aktualnih brojeva časopisa u digitalnom obliku preko web stranica KBF-a u Splitu.⁴⁴

Drugi značajni pomak, kojega očekujemo, jest duhovno osvježanje i obogaćenje, ne po broju stranica ili članaka, nego po svježini i zanosu koji dolazi od Duha Božjega. Na toj razini teologija ne samo da može biti, nego i treba biti provokacija za razmišljanje i djelovanje, dakako uvijek po mjeri ljubavi. Na taj način postaje proročki element, koji je nužan za zdrav život

⁴³ Radise ovišejezičnom projektu YOUCAT, koji bitreba obitidovršendopolovice2011.

⁴⁴ Preko <http://hrcak.srce.hr/> te preko www.kbf-st.hr (časopisi, Služba Božja)

Crkve.⁴⁵ Tako *Služba Božja* neće biti samo servis Katoličkog bogoslovnog fakulteta i korisno sredstvo za napredovanje profesora teologije u znanstvenoj i nastavnoj karijeri, nego ozbiljni intelektualni forum za zauzeto promišljanje i poticaj na Bogu ugodno i ljudima korisno djelovanje.

Služba Božja će ispuniti svoj zadatak ako se odazove Kristovu pozivu na navještaj Radosne vijesti spasenja i postane autentični kršćanski teološki i svjedočki forum, bez ispraznog intelektualizma i neutemeljene duhovnosti.

UMJESTO ZAKLJUČKA

479

Umjesto zaključka evo par slova iz *Službe Božje* od prije četrdeset godina: “Pod mnogo vidova današnji je čas na taj način šansa za Crkvu, da u krizi čovječanstva i u krizi vjere ponovo otkrije i naviješta njezinu ljepotu i snagu. (...) Težak je put koji nam je u ovom trenutku zadan. Tko danas hoće da bude kršćanin, taj mora imati snagu razlučivanja i odvažnost ne biti moderan - ... taj mora stajati u živom odnosu s Bogom, koji se objavio u Kristu. ... Bit kršćanstva, kako je to neumorno naglašavao Romano Guardini – nije bilo kakva ideja ili program – bit kršćanstva je Krist. Ako njega izgubimo, ako njega ne želimo poznavati, preostaju samo sjene. A sjene ne žive”.⁴⁶

Tim riječima Josepha Ratzingera iz 1971. godine nema se što dodati, nego samo ovom prigodom, zaželjeti da *Služba Božja*, koja je na sebi svojstven način kroz pola stoljeća odvažno nosila poruku radosne vijesti Krista Spasitelja, ne ode među sjene, nego da zasja puninom istine, dobrote i ljepote, na korist ljudima i na slavu i hvalu Boga, Oca, Sina i Duha Svetoga.

⁴⁵ Usp. A. GESCHÉ, “Pohvala teologiji”, *Svesci* 91/1998., str. 5.-11.; A. MATELJAN, “Budućnost teologije i teolog budućnosti”, *Crkva u svijetu* 34 (1999.) 4, 463.-470.

⁴⁶ J. RATZINGER, “Današnja situacija u Crkvi”, SB 11 (1971.) 5-6, str. 354.-365.

THEOLOGICAL THOUGHT AND LIFE OF CHURCH
IN *DIVINE SERVICE*

Summary

In this work the author gives an insight into the major theological topics in the period of fifty years of the periodical *Divine Service*, and points at their significance for the life of Church. The work is divided into three parts. The first part explains the initial liturgical-pastoral orientation of the periodical in the context of the Second Vatican Council and post council liturgical renewal. In the second part the author analytically presents the four periods of the periodical, visible in the periodical design and in shifting the theological emphases from liturgical to pastoral and general theological issues. In that central part of the work the author particularly points out the contribution of *Divine Service* in efforts to carry out liturgical renewal, to theologically deepen the faith, to give impulse to pastoral and other initiatives in liturgical-catechetical and also in sacramental practice, which has turned out to be important for the life of Church with the Croats. The third part puts some questions about theological vision of this liturgical-pastoral review and possible changes that the author finds to be relevant for the future of the periodical.

Key words: *Divine Service*; liturgical renewal; theology in Croatia